

2 Litevské konsonanty (souhlásky)

2.1 Znělé a neznělé souhlásky

j	l	m	n	r	b	d	g	z	ž	h	v	c	č
–	–	–	–	–	p	t	k	s	š	ch	f	dz	dž

buvo (byl) tu (ty) seka (sleduje) šilas (bor)
puvo (hnil) du (dva) sega (zapíná) žilas (šedivý)

Asimilace (spodoba) znělosti:

b, d, g, z, ž
↓
p, t, k, s, š

znělost → neznělost

dirba (pracuje) → dirbti [dirpti] (pracovat)
veža (veze) → vežti [vešti] (vézt)

auga (roste) → augti [aukti] (růst)

neznělost → znělost

suka (kroutí) → sukdavo [sugdavo] (točil)
neša (nese) → nešdavo [neždavo] (nosil)

lipa (leze) → lipdavo [libdavo] (lezl)
kasa (ryje) → kasdavo [kazdavo] (ryl)

2.2 Měkkost a tvrdost souhlásek (palatalizace)

Všechny litevské souhlásky mohou být měkké a tvrdé. Výjimku tvoří „j“, které je vždy měkké.

2.2.1 Poziční tvrdost:

Souhláska je tvrdá před zadními samohláskami (vokály), včetně dvojhlásek ai, au, uo; al, am, an, ar; ul, um, un, ur.

C + V(a) → CV(a)

galva (*hlava*), vaikas (*dítě*), baltas (*bílý*), duona (*chléb*), šoka (*tančí*), rodo (*ukazuje*)

2.2.2 Poziční měkkost:

Souhláska je měkká před předními samohláskami, včetně dvojhlásek ei, ie; el, em, en, er; il, im, in, ir.

C + V(i) → C'V(i)

pilis (*hrad*), pienas (*mléko*), mes (*my*), nervinti (*znervózňovat*), dėdė (*strýc*)

2.2.3 Nepoziční měkkost

Souhláska může být měkká také před zadní samohláskou (včetně dvojhlásek ai, au, uo; al, am, an, ar; ul, um, un, ur). Tato měkkost nesouvisí s pozicí souhlásky; označujeme ji písmenem „i“, které se vloží mezi souhlásku a samohlásku.

C + V(a) → C'iV(a)

kauļ X *kiauliļ*
(*kostí*, g. pl.) (sviní, g. pl.)

rašau X *rašiau*
(*píšu*, přít.č.) (*psal jsem*, min. č.)

2.3 Písmeno „i“ má v litevštině dvojí uplatnění: označuje samohlásku [i], anebo je znakem pro palatalizaci (měkkost) souhlásek. Jako znak pro palatalizaci se toto písmeno „nevyslovuje“, pouze změkčuje před ním stojící souhlásku. Příklady:

„i“ jako samohláska: *pilis* (*hrad*), *tu esi* (*ty jsi*), *Čekija*, *pirmas* (*první*), *pilkas* (*šedý*), *istorija* (*historie*)

„i“ jako znak pro palatalizaci: *šiaurė* [š'æure:] (*sever*), *kiaulė* [k'eule:] (*svině*), *liaudis* [l'æudis] (*národ*), *liūdnas* [l'u:dnas] (*smutný*), *siūlas* [s'u:las] (*nit*)

Písmeno „i“ jako samohláska + „i“ jako znak pro palatalizaci se nikdy nevyskytují ve stejných pozicích:

- 1) „i“ jako znak pro palatalizaci nikdy není na začátku ani na konci slova; v těchto pozicích označuje „i“ vždy samohlásku, proto se také vyslovuje (např. *istorija*, *tu esi*);
- 2) „i“ jako samohláska se nikdy nevyskytuje mezi souhláskou a samohláskou; v těchto pozicích je „i“ vždy znakem pro palatalizaci, proto se nevyslovuje (např. *šiaurė*, *siūlas*).

Existují dvě výjimky:

a) Kombinace „souhláska + ie“, např. *pienas* (*mléko*), *miegas* (*spánek*). „i“ je zde součástí dvojhlásky „ie“, nikoliv znakem pro palatalizaci.

b) Při setkání dvou samohlásek na hranici slabik čteme „i“ jako samohlásku, např. *šiitas* [ši-i-tas] (větev muslimů), *pianinas* [pi-a-ni-nas] (*piano*).

2.4 Cvičení. Určete, zda písmeno **i** v následujících slovech označuje samohlásku, nebo znak pro palatalizaci.

1. *ilgas* (*dlouhý*), 2. *toli* (*daleko*), 3. *žiaurus* (*krutý*), 4. *šilta* (*teplá*), 5. *Vilnius*, 6. *meilė* (*láska*), 7. *kiaušas* (*temeno*), 8. *siūlo* (*nabízí*), 9. *jis* (*on*), 10. *pilnas* (*plný*), 11. *žiogas* (*luční koník*), 12. *žiema* (*zima*), 13. *sriuba* (*polévka*), 14. *sliekas* (*žížala*), 16. *kirmėlė* (*housenka*).

2.5 Palatalizace souhláskových skupin

Měkkost se vždy týká celé souhláskové skupiny v slabice:

šnekėti (*hovořit*), *gandrelis* (*mládě čápa*), *pliaupti* (*hodně pršet*)

2.6 „č“ a „dž“ v litevštině

Poziční měkkost/tvrdomost se u souhlásek „t“ a „d“ uplatňuje stejně jako u ostatních:

tiltas (most) deda (klade)

Nepoziční měkkost „t“ a „d“ způsobila vznik hlásek „č“ a „dž“: měkké „t“ se před zadní samohláskou proměnilo v „č“, měkké „d“ v „dž“:

t→č: skaitė → skaičiau **d→dž:** žaidė → žaidžiau
(četl/a) (četl/a jsem) (hrál/a) (hrál/a jsem)

Příklady proměn t→č a d→dž při ohýbání slov:

(užovka)	(kohout)
N. žaltys	gaidys
G. žalčio	gaidžio
D. žalčiui	gaidžiui
A. žaltį	gaidį

skaityti, skaito, skaitė (<i>číst</i>);	gydyti, gydo, gydė (<i>léčit</i>)
aš skaičiau	gydžiau
tu skaitėi	gydei
jis, ji skaitė	gydė

2.7 Litevská slabika

Litevská slabika povinně obsahuje alespoň jednu samohlásku. Vytvářet slabiku mohou také dvojhlásky a jednotky „samohláska + souhláska“ (al, am, an, ar, ...).

Samotná souhláska slabiku netvoří. Litevština nevytváří slova typu krk, vlk, Brno.

Slabika je dlouhá, pokud obsahuje dlouhou samohlásku, dvojhlásku nebo jednotku „samohláska + souhláska“. Slabika je krátká, pokud obsahuje krátkou samohlásku.

3.1 Prozodické vlastnosti litevštiny

Přízvuk

Litevský přízvuk je volný: může být na kterékoliv slabice. Poloha přízvuku se během ohýbání může měnit, a tyto proměny jsou pak individuální vlastností dotyčného slova, nikoliv ohýbacího vzoru, ke kterému ono slovo patří.

<i>stalas (stůl)</i>	<i>kamienas (kmen)</i>	<i>žuvis (ryba)</i>
N. sta -las	ka- mie -nas	žu- vis
G. sta -lo	ka- mie -no	žu- vies
D. sta -lui	ka- mie -nui	žu -viai
A. sta -lą	ka- mie -ną	žu -vį
I. sta- lu	ka- mie -nu	žu-vi- mi
L. sta- le	ka- mie -ne	žu-vy- je
V. sta -le	ka- mie -ne	žu- vie

<i>daryti, daro, darė (dělat)</i>	<i>duoti, duoda, davė (dát)</i>
aš dar- au	duo -du
tu dar- ai	duo -di
jis, ji da -ro	duo -da

Poloha přízvuku je zásadním faktorem litevského slova a má fonologickou funkci, tzn. že se slova mohou lišit pouze polohou přízvuku – přízvuk je v litevštině **významotvorný**.

giria (*chválí*) **g**iria (*les*)
kasa (*ryje*) **k**asa (*cop*)
karti (*věšet*) **k**arti (*hořká*)

Intonace

- způsob artikulace dlouhých přízvučných slabik

Intonace je také **významotvorná**. Rozlišujeme intonaci stoupavou a klesavou.

Akutová (klesavá) intonace: š**aa**auk (*střílej*); l**aa**auk (*čekej*); k**aa**aaltas (*dláto*)

Cirkumflexová (stoupavá) intonace: šau**u**uk (*křič*); lauu**u**uk (*přič*); kall**l**tas (*vinen*)

Příklad: šauk; lauk; kaltas

Akut: š**aa**auk (*střílej*); l**aa**auk (*čekej*); k**aa**aaltas (*dláto*)

Zápis: šauk; lauk; kaltas

Cirkumflex: šau**u**uk (*křič*); lauu**u**uk (*plešat*); kall**l**tas (*vinen*)

Zápis: šauk, lauk, kaltas

POZOR. Krátká slabika může nést přízvuk, ale nemá žádnou intonaci. K zápisu se v tomto případě používá znak „gravis“, např.: rankà (*ruka*).

3.2 Dialogy:

Labà dienà!			
Lābas!		Kóks Jūsų vārdas?	Iki pasimātymo!
Sveikas!	Māno vārdas...	Kokià Jūsų pavardē?	Višo gēro!
Sveikà!	Māno pavardē...	Kóks tāvo vārdas?	Višo lābo!
Sveikì!	Àš esù...	Kokià tāvo pavardē?	Sudiē!
Sveikos!		Kuō Jūs vardù?	Iki!
Lābas rý tas!		Kuō tù vardù?	Labānaktis!
Lābas vākaras!			

3.3 Časování sloves – indikativ praesens (přítomný čas), typ „-a“

Schéma:

kmen přítomného času + koncovky: (aš) **-u** (mes) **-ame**
 (tu) **-i** (jūs) **-ate**
 (jis, ji/jie, jos) **-a**

Příklad:

kalbėti, **kalba**, kalbėjo (*mluvit*)

kalb-a

aš	kalbu (= kalb+u)	mes	kalbame (kalb+ame)
tu	kalbi (=kalb+i)	jūs	kalbate (kalb+ate)
jis, ji	kalba (=kalb+a)	jie, jos	kalba (kalb+a)

dirbti, dirba, dirbo (pracovat)
 studijuoti, studijuoja, studijavo (studovat)
 eiti, eina, ėjo (jít)

3.4 Zápor „ne-“

kalbėti → nekalbėti (nemluvit)

aš nekalbu (nemluvím), nedirbu (nepracuju), nestudijuojau (nestuduju)

!!! Zapamatujte si negativní formy slovesa „být“:

aš	nesu	mes	nesame
tu	nesi	jūs	nesate
jis, ji	<u>nėra</u>	jie jos	<u>nėra</u>